

תחנה שניה

27

זמנים מודרניים

תיאטרון הבובות החדש

- רוני: יוסף, לאיזה סוג בובה אתה נחשב, לפי דעתך?
- יוסף: אני לא נחשב לסוג בובה.
- רוני: אתה יודע למה אני מתכוונת, מבחינת בובת כפפה, חוטים, מוט, צלליות... מה שהסברנו בתחנה הקודמת.
- יוסף: אני יודע למה את מתכוונת, ואת יודעת טוב מאוד שאני לא כזה. מה אני נראה לך, צללית?!
- רוני: נכון, אתה באמת לא צללית, מה לגבי כפפה?
- יוסף: את כפפה!
- רוני: די, יוסף, אני מדברת ברצינות!
- יוסף: גם אני מדבר ברצינות.
- רוני: אז אני אגיד לך יוסף: אתה נחשב לבובה מודרנית. אתה מופעל בצורה ישירה, על ידי כפות הידיים שלי, בהפעלה גלויה, כלומר שאני לא מוסתרת.
- יוסף: חבל, הייתי שמח מאוד שתהיי מוסתרת קצת יותר!
- רוני: הי, למה אתה מעליב?
- יוסף: את מעליבה!
- רוני: אני רק מנסה להסביר איזה סוג בובה אתה...
- יוסף: די! תפסיקי! אני לא סוג ואני לא בובה!
- רוני: אז מה אתה?
- יוסף: אני יוסף!

העולם המערבי של המאה העשרים משתנה במהירות. המצאות טכנולוגיות יוצרות קשר בין אנשים ומעבירות מידע; הרדיו והטלפון, הקולנוע והטלוויזיה, המחשב והמחשב הביתי, רשת האינטרנט, הטלפון הנייד (מי היה מאמין שנוכל ללכת ברחוב ולשוחח בטלפון בלי חוט ובלי שפופרת), ה"אוטומוביל" המקרטע, ואחריו המטוס – מקצרים מרחקים. אפשר להכיר תרבויות שונות, לאמץ מנהגים חדשים. אפילו הירח התקרב, אפשר להמריא אליו בחללית.

ובצד הטכנולוגיה מתפתחים להם גם החינוך והתרבות: יותר ויותר אנשים לומדים קרוא וכתוב, הם יכולים לספר סיפורים לילדיהם (ולעצמם). הם יכולים ללכת לקולנוע, וקצת אחר-כך הם כבר לא צריכים ללכת, הם יכולים להישאר בבית ולצפות בטלוויזיה, לראות סרטי וידאו או די.וי.די.

ועוד לא אמרנו כלום על מלחמות העולם, המהפכה הקומוניסטית...

העולם כולו עובר טלטלה – תרבותית, חברתית, כלכלית, וגם תיאטרון הבובות מאבד את תמימותו. הבובות המסורתיות כבר לא עושות אותו רושם מאגי, קסום. הקהל מחפש גירויים חדשים, יותר מתוחכמים, עכשוויים. וגם הבובנאים עצמם פוקחים את עיניהם ומתחילים לשאול שאלות: האם אני מוכרח להמשיך במסורת, להפעיל בובות חוטים או כפפה כמו שעשו אבותי? למה אני צריך להסתתר? אולי עדיף להיות גלוי כמו מפעילי הבונקרן ביפן? אולי אני יכול לקבל השראה ממסורות שונות משלי? אולי אני יכול להשתמש בטכנולוגיות החדשות, או לשאוב השראה מן הזרמים האמנותיים המהפכניים? אולי אני יכול ליצור משהו חדש ומקורי שאיש לא עשה לפני? למה לזלזל בבובה משום שהיא "רק חיקוי"? מדוע לא להשתמש בה דווקא משום שהיא מלאכותית? (האם דמות בתיאטרון או בקולנוע היא "אמיתית"? השחקן הוא איש אמיתי, אבל הדמות שהוא מגלם היא מלאכותית בדיוק כמו הבובה.) מי אמר שהבובה מוגבלת? אולי דווקא השחקן הוא זה שמוגבל?

הידעת?

גורדון קרייג (1872-1966), תיאורטיקן של התיאטרון, שטבע את המונח "בובת-על", "אונר-מריזנט", ראה בבובה שחקן אידאלי, נטול פניות, המייצג את המציאות במקום לחקותה.

הידעת?

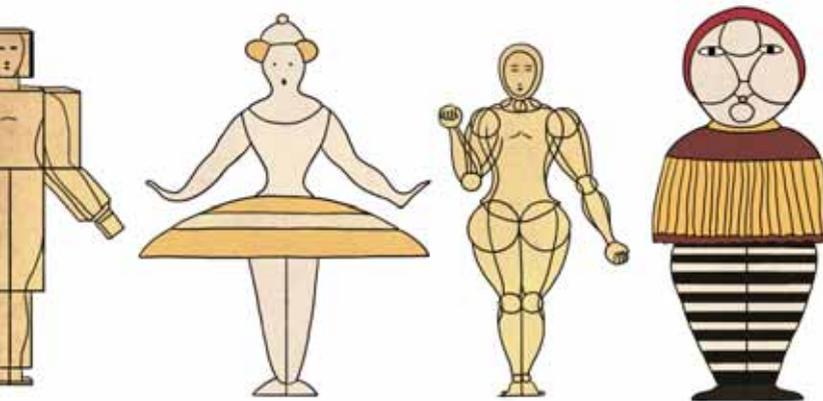
ברטולד ברכט (1898-1956), משורר, מחזאי, תיאורטיקן של התיאטרון (וקומוניסט מושבע), לא רצה שהקהל יזדהה עם הדמויות בהצגה. הוא חזר וטען שההזדהות מסממת את הקהל, מהפנטת אותו, מכניסה אותו לטראנס או לסיאנס, "מבשלת אותו לכלל כופתה חסרת צורה בסיר הרגשות". ברכט העדיף ליצור "ניכור", פער רגשי בין הצופים לבין המתרחש על הבמה. ה"ניכור", על פי ברכט, מעורר את הכוח הביקורתי של הצופים, ואת הרצון שלהם לפעול, לשנות את העולם. בין האמצעים הבולטים להשגת ה"ניכור" היו מסיכות וטכניקות משחק מסוגננות, שאפשר לכוונתן בובתיות.

שחקן הוא תמיד אדם מסוים, בובה היא הכללה של אדם, ארכיטיפ. האפשרויות שלה רבות ומיוחדות.

בובה יכולה להיות כל מה שאנחנו רוצים: עם או בלי רגליים, אף, אוזניים, עם ראש ענק וגוף קטן או להיפך, דמוית אדם או לגמרי דמיונית. השחקן האנושי יכול רק לחלום על אפשרויות כאלה. ואולי יש כאן הודמנות לסגור מעגל ולחזור אל מקורותיו של תיאטרון הבובות?

הבובות בטקסים המאגיים לא ניסו לחקות את חיצוניות האדם. מה שהיה חשוב זו הנשמה, הרוח האנושית שעוברת דרך הכלי של הבובה. הבובה "שברה" את המציאות ואפשרה גישה לכוחות שמעבר לגלוי ולנראה לעין. האם ייתכן שהכיוון אליו פנה התיאטרון במערב במאות הקודמות, הניסיון לחקות אדם באופן יותר ויותר מושלם, לא היה התפתחות עבור הבובה, אלא להיפך...?

בשורות הבאות נדבר על המהפכה שהתחוללה בתיאטרון הבובות. נכיר כמה מן הבובנאים שעשו אותה ונבחן את החידושים שיצרו.

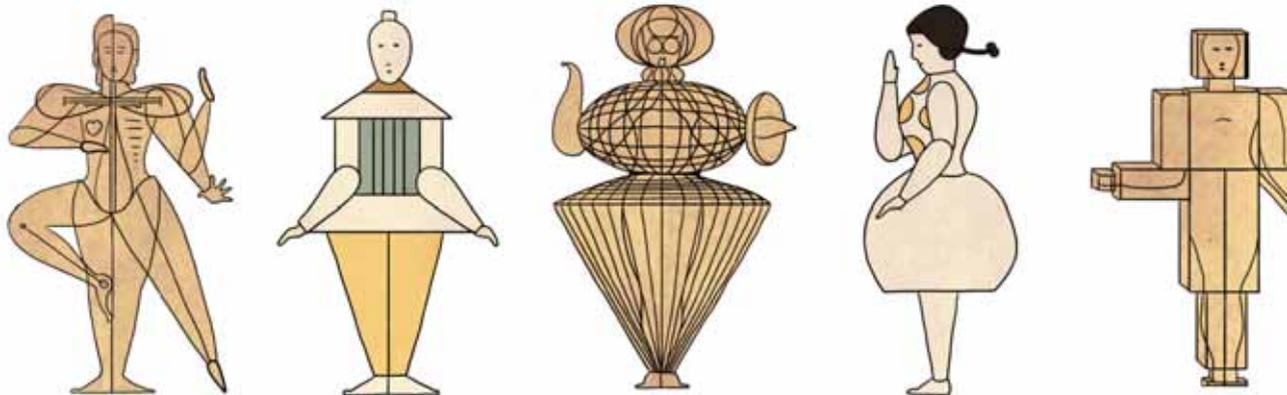

זמנים מודרניים באמנות

בֶּאֱוֹהָאוּס - בית ספר נודע לאמנות שפעל בגרמניה משנת 1919 עד שהנאצים סגרו אותו בשנת 1933. הבֶּאֱוֹהָאוּס דגל בשילוב אמנויות סביב צרכיו הפשוטים של האדם, או בניסוחו של המנהל הראשון, האדריכל **ולטר גרופיוס** - "אחדות האמנויות בקתדרלה של סוציאליזם". הקו האמנותי של בית הספר היה פשוט ונקי, או בניסוחו של האדריכל **מיס ון דר רוהא**, המנהל האחרון - "פחות זה יותר". לבֶּאֱוֹהָאוּס נודעה השפעה רבה על האמנות, העיצוב והאדריכלות המודרנית.

אוסקר שלֶמֶר

אוסקר שלֶמֶר היה פסל ואיש תיאטרון, שעמד בראש המחלקה לתיאטרון של ה"בֶּאֱוֹהָאוּס" משנת 1923 ואילך. שלֶמֶר חשב שהתיאטרון צריך לבטא את רוח הזמן, כלומר - את ההפשטה, המיפון, והטכנולוגיה של זמנו. הוא שאב השראה מסיפורים על המצאת האדם המכני, (לו חי היום, הוא היה מן הסתם חובב של מדע בדיוני!) והתפעל מיופיים של מכשירים מדעיים מזכוכית וממתכת, מאיברים תותבים משוכללים ומן התלבושות הפנטסטיות של אנשי צפרדע וחילי העתיד. שלֶמֶר חקר גם את הצורות הסמליות של הגוף: צורת הכוכב של כף היד הפתוחה, צורת האינסוף של הזרועות השלובות, הראש הכפול (כך הוא קרא לשני הפרופילים הקיימים בכל פרצוף) ועוד. הוא נהג לקונן על אובדן החוש למשחק ולפלא. הדור שלו היה פרקטי מדי לטעמו. אנשים שכחו שהטכנולוגיה אינה מטרה, היא בסך הכול אמצעי. שלֶמֶר קרא לשחרר את הדמיון, לעבור מהעל-טבעי לשטותי, מהנעלה למצחיק, להשליך עוגן בים הפנטזיה, לחדש את משחקי הגֶדְלִים של אמנות ימי-הביניים, כשדמויות חשובות הוצגו כגדולות ודמויות שוליות כזעירות.

המופעים שיצר היו שילוב מרתק של פיסול, תיאטרון בובות ומחול. "מסיכות הגוף" שעיצב לרקדנים היו יותר מסתם תלבושות. כשם שמסיכה מעצבת פנים חדשים לשחקן, כך פיסלה התלבושת של שְׁלֵמֶר את גוף הרקדן מחדש. היא לא היתה סתם קישוט אלא נקודת מוצא לכוריאוגרפיה. הריקודים נולדו מתוך הצורות הגיאומטריות של התלבושות. הם המשיכו אותן בחלל ובזמן. "קלידוסקופ מאורגן של צורות וצבעים", כך תיאר שְׁלֵמֶר את התיאטרון שלו.

המחול המפורסם ביותר שיצר היה הבלט הטריאדי. שְׁלֵמֶר התחיל לעבוד עליו כבר ב-1912, וב-1922 העלה אותו בפעם הראשונה בשלמות. כל פרק בבלט נקרא על שם צבע: הפרק הראשון, צהוב - הוא עליז, השני, ורוד - הוא חגיגי, והשלישי, שחור - מוגדר כ"פנטזיה מיסטית". שלושת הרקדנים - שני גברים ואישה - החליפו במהלך המופע שמונה עשרה תחפושות פיסוליות שנעשו משילוב של בדים מרופדים, צורות קשיחות מעיסת נייר בצבעים עליזים או מתכתיים, וחוטי מתכת נוצצים; דמות אחת היתה נטולת זרועות, לאחרת היו כדורי ענק במקום זרועות, לשלישית - ראש מתכתי מוארך, או רגליים חרוטיות, או חצאית נוקשה בצורת צלחת, אקורדיון, ספירלה... הן נראו (ונעו) כמו הכלאה בין צעצועי ענק לרובוטים משוכללים או חיזורים.

שילוב אמנויות

תיאטרון הבובות בכלל, היה חביב על אמני הפּאָוּהָאָוס: קורט שמיט יצר כמה וכמה הצגות מריונטות ואת הבלט המכני (בשיתוף עם פ. ו. בּוֹגְלֶר וג'ורג' טֶלְצֶ'ר). אלכסנדר שְׁבִינְסְקִי יצר את הקרקס - מופע לבובות ולמסיכות-גוף, פול קֶלֶה עיצב בובות כפפה, וקנדינסקי העלה גרסה משלו לתמונות בתערוכה של מוסורגסקי.

תיאטרון הבובות היה מאז ומתמיד שילוב של כמה אמנויות: תיאטרון, פיסול, מוסיקה ותנועה. במשך השנים נשחקקה האמת הזאת וכמעט נשכחה, והפּאָוּהָאָוס שדגל בשילוב

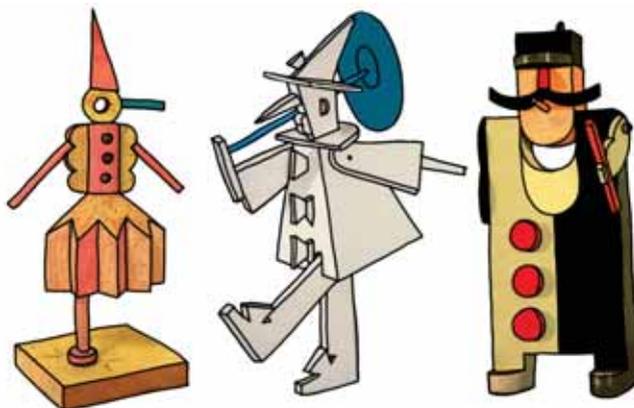

מתוך עבודות לבמה של אמני הבאָוּהָאָוס

זמנים מודרניים באמנות

אמנות מופשטת – אמנות שאינה עוסקת בחיקוי ובהעתקה של מציאות אמיתית או דמיונית.

פוטוריזם – תנועה אמנותית שנולדה באיטליה בראשית המאה העשרים וחרתה על דגלה את פולחן המהירות והמכונה, דחיית העבר והאדרת המלחמה.

בובות פוטוריסטיות של פורטונטו ד'פרו

אמנויות, גילה אותה מחדש. הוא פתח את עולם הבובות ל"מהגרים" מעולם האמנות. שְׁלֵמֶר מילא תפקיד מרכזי במהלך הזה, הן כראש המחלקה לתיאטרון והן כאמן יוצר. החזון הבימתי שלו היה המובהק והשלם ביותר. הוא הוריש לתיאטרון הבובות את הפנטזיה העתידנית שלו ואת המשחק המופשט בצבעים ובצורות.

בובות כפפה שיצר פול קלה. מימין לשמאל: פלישתי, ליצן ארך-אזניים, השד החשמלי (בעל ראש-תקע), הרוח של קופסת הגפרורים (הראש מבוסס על קופסת גפרורים), מר מוות

- יוסף: לפי דעתי את ממש לא מודרנית.
 רוני: מה?...
 יוסף: את עושה סתם בובות, לא משוכללות בכלל.
 רוני: סליחה, יוסף, מה זה בדיוק "סתם בובות"
 ומה זה "בובות משוכללות"?
 יוסף: סתם בובות מזיזים סתם עם הידיים.
 לבובה משוכללת אפשר לעשות מנגנון מחשב
 ושלט רחוק אלחוטי, וכאלה דברים שאת לא מבינה
 בהם, בובה שיכולה לעשות הכול, כמו בן אדם.
 רוני: כמו בן אדם? אז אפשר שחקן. בשביל מה בובה?

סרגיי אוברזצוב

הבובנאי הרוסי סרגיי אוברזצוב החל ליצור בשנות העשרים. בשנות הארבעים כבר היה לו תיאטרון בובות גדול שהפיק הצגות מורכבות עם תפאורות מסובכות, וב-1970 הקים את המרכז הארצי לתיאטרון בובות במוסקבה, בניין ענק עם אולם מודולרי שבו יכולות הבובות להופיע מכל צד. דורות של ילדים עדיין גדלים על התיאטרון הזה. אבל התרומה החשובה ביותר של אוברזצוב לעולם הבובות, היתה דווקא סדרת קטעים קצרים שיצר בשנותיו המוקדמות, ושעמם הופיע במשך כארבעים שנה במקביל להצגותיו הגדולות. הוא יצר את הקטעים האלה כמו ילד המשחק במשחק שמרתק ומקסים אותו, או כמו חוקר שלומד ומפתח את אפשרויות ההבעה של הבובות. בדרך כלל נעזר בפרגוד פשוט ולפעמים ויתר גם עליו והופיע על במה חשופה. אשתו ליוותה אותו בפסנתר בזמן ששר והפעיל את הבובות הפשוטות שעיצב.